

“МАЛЧНЫ ТУХАЙ” ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ

Нэг. Хуулийн төсөл боловсруулах үндэслэл, шаардлага

Малчны тухай хуулийн төслийг боловсруулах дараах хууль зүйн болон практик үндэслэл, шаардлага байна.

1.1.Хууль зүйн үндэслэл.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “...эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй”, мөн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “...хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах, цалин хөлс авах, амрах, хувийн аж ахуй эрхлэх эрхтэй...” гэж заасан. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна.” гэж заасан байна.

Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.2 дахь хэсэгт ““Үндэсний язгуур ашиг сонирхол”-д Монгол Улсын тусгаар тогтнол, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, монголын ард түмэн, соёл иргэншил оршин тогтнох, үндэсний эв нэгдэл, хүний эрх, эрх чөлөө баталгаатай хангагдсан байдал, эдийн засгийн тогтвортой, экологийн тэнцвэрт хөгжил багтана.” гэж заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 3.2.1.2-д “хүн амын амьдралын үндсэн хэрэгцээ, эдийн засгийн бие даасан, хэвийн үйл ажиллагааг хангах, үндэсний орлогыг бүрдүүлэх, үндэсний аюулгүй байдлыг баталгаажуулахад стратегийн ач холбогдолтой эрдэс баялаг, хүнс, хөдөө аж ахуй, ...салбарыг хөгжүүлнэ”, 3.5.2.5-д “бэлчээрийн мал аж ахуй, малчдын ахуй амьдралд шинжлэх ухаан, технологийн ололтыг нэвтрүүлэх, уламжлалт сэтгэлгээ, арга хэвшлийг сэргээж, хурдацтай явагдаж байгаа экосистемийн өөрчлөлтийг мэдэрч түүнд тохирсон, дасан зохицсон амьдралын хэв маяг, аж ахуй эрхлэх менежментийн арга барилыг боловсруулж заан сургах, туршин нэвтрүүлэх төсөл, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, олон нийтэд хүргэх сургалт, сурталчилгааг өргөжүүлнэ.”, 3.5.2.2-т “бэлчээр ашигласны төлбөр тогтоох, эзэмшүүлэх, хамгаалах болон нөхөн сэргээх хариуцлага хүлээлгэх чиглэлээр эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх...” талаар бодлогын баримт бичигт тусгасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор баталсан “Алсын хараа 2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын эрхэм зорилгод “...үндэсний нэгдмэл үнэт зүйлээ эрхэмлэж, ...өөрийгөө тэтгэсэн эдийн засаг нь өрх, иргэн бүрд тэгш, хүртээмжтэй хүрсэн, ...улс болж хөгжинө.” гэж, зорилт 1.2.-д “...үндэсний өв соёл, нүүдлийн ахуйг уламжлал, шинэчлэлтэй хослуулсан тэргүүлэх улс болж, нүүдлийн соёл иргэншлийг хадгалах, ...хамгаалахад чиглэсэн төрөлжсөн байгууллагуудтай болно.”, зорилт 2.3.-д “...гэр бүлд ээлтэй хөгжил, хамгааллын үр

ашигтай тогтолцоог бүрдүүлнэ.”, зорилт 2.6-д “хүн амын бүлэг бүрийн онцлогт нийцсэн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжинэ.”, зорилго 3-д “хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин өрхийн орлогыг тогтвортой нэмэгдүүлж, ...өрх, гэр бүл, өөрийгөө тэтгэн амьдрах боломжтой, сэтгэл хангалуун амьдрах нөхцөлөөр тэтгэгдсэн дундаж давхаргыг бүрдүүлнэ.”, зорилт 3.3.5-д “малчин ...өрхийн аж ахуй эрхлэхэд нь ...санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх, малчин өрхийн бэлтгэсэн бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нийлүүлэх оновчтой тогтолцоог бий болгох”, зорилт 5.5-д “иргэний нийгэм-хувийн хэвшил-төрийн түншлэлийг бэхжүүлэх...” гэж, зорилго 8.-д “нүүдлийн уламжлалт өв соёлыг хадгалсан, экологид ээлтэй, органик мал аж ахуйг тогтвортой эрхлэх, ...хөдөө аж ахуйн салбарын хүний нөөцийг бэлтгэх, чадавхжуулах, хөдөлмөрийн үнэлэмжийг нэмэгдүүлэх, тэдгээрийн тогтвор суурьшилтай ажиллаж, ая тухтай амьдрах нөхцөл, нийгмийн баталгааг сайжруулна” гэж тусгасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 106 дугаар тогтоолоор баталсан “Шинэ сэргэлтийн бодлогыг хэрэгжүүлэх эхний үе шатны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн зорилт 4.4-д “эдийн засгийн бүсчилсэн хөгжлийн бодлогод тулгуурлан мал аж ахуй, газар тариалангийн үйлдвэрлэлийн тогтвортой өсөлтийг дэмжиж, хүнсний дотоодын хэрэгцээг ханган, экспортын хувь хэмжээг нэмэгдүүлнэ.”, Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 23 дугаар тогтоолоор баталсан “Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”-ийн зорилт 1.2-д “нүүдлийн өв соёлоо хадгалж, ёс заншил, уламжлалаа түгээн дэлгэрүүлнэ.” гэж, Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 24 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр” -ийн 3.1.14-д “эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлийг дэмжсэн бодлого, хууль, эрх зүйн орчныг тодорхой болгоно” гэж, 3.3.6-д “малчдыг дэмжих анхдугаар аян зохион байгуулж, ...малчид, иргэдийн орлогыг нэмэгдүүлнэ” гэж, 3.3.11-д “...үндэсний үйлдвэрт бүтээгдэхүүнээ нийлүүлсэн малчид, тариаланчдад төрөөс урамшуулал олгоно” гэж, 6.2-д “бүс, орон нутаг, хөдөөгийн хөгжлийг дэмжиж, дэд бүтцийг хөгжүүлэн орон нутаг дахь иргэдийн амьдралын чанарыг дээшлүүлнэ” гэж тус тус заажээ.

Дээр дурдсан эрх зүйн орчин, төрийн бодлогын хүрээнд үндэсний аюулгүй байдлын бүрэлдэхүүн хэсэг болох монгол соёл иргэншлийн аюулгүй байдал, хүнсний аюулгүй байдал, эдийн засгийн болон экологийн аюулгүй байдлыг хангахад чухал үүрэг гүйцэтгэж байгаа малчдын нийгмийн харилцаанд оролцох эрх зүйн байдлыг тодорхой болгох, хүний эрхийн зарим баталгааг нь хуулиар хамгаалах эрх зүйн таатай орчин зайлшгүй шаардлагатай байна. Түүнчлэн Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод дэвшүүлсэн “нүүдлийн соёл иргэншлийг хадгалсан улс орон байх” зорилго, зорилтыг хэрэгжүүлэхэд манай улсын өргөн уудам нутаг, хил хязгаар болон нүүдэлчин ахуй, соёлыг үеэс үед өвлөн хадгалж, хамгаалж байгаа уугуул иргэд болох малчид, малчин өрхийн талаар төрөөс баримтлах бодлогод онцгой анхаарч, тэдгээрийн нийгмийн баталгаа, амьжиргааны нөхцөлийг сайжруулах, уламжлалт мал аж ахуйн үйлдвэрлэлээ тогтвортой эрхлэх, хөгжих таатай боломжийг бүрдүүлэх эрх зүйн үндэслэл, шаардлага байна.

1.2.Практик шаардлага.

Мал аж ахуй нь Монгол Улсын эдийн засаг, нийгмийн тулгуурын нэг бөгөөд хүн амыг гол нэрийн хүнсээр, уул уурхайн бус салбарын үйлдвэрүүдийг түүхий эдээр

хангах эх үүсвэр нь болж, олон мянган өрхийн өдөр тутмын амьжиргаа, хэрэглээ тус үйлдвэрлэлээс хамааралтай байна. Манай улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн 10,9 хувь, экспортын орлогын 5,6 хувийг мал аж ахуй бүрдүүлж, орон нутгийн 80,0 гаруй хувь мал аж ахуйд суурилсан эдийн засагтай, нийт ажиллах хүчний 25,5 хувь¹ тус салбарт ажиллаж байна. Манай улсын нийт газар нутгийн 71,2 хувийг хамарсан мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг 246,3 мянган малтай өрх эрхэлж, үүнээс жилийн дөрвөн улирлын туршид малаа маллаж буй 188,6 мянган малчин өрх² байна.

Монгол малчид нь мал аж ахуйг 10.0 мянга³ гаруй жилийн туршид үе дамжуулан эрхэлж, хүн төрөлхтний нүүдлийн соёл иргэншил, өв соёлыг тээгчид гэж дэлхий нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдөж, улс орныхоо хязгаар нутаг, хилийг хамгаалах, монгол ухаан, эх хэл, өв соёлыг хадгалах үндсэн цөм болж байна.

Гэвч монголчуудын олон мянган жилийн туршид хуримтлуулсан бэлчээрийн мал аж ахуйн эрхлэх арвин их уламжлалт мэдлэг, түүнээс үр шимийг нь хүртэж ирсэн арга барил, туршлагад дэлхийн даяаршил, техник, технологийн дэвшил нөлөөлж, мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхлэх үзэл баримтлал, чиг хандлага өдрөөс өдөрт өөрчлөгдөх боллоо. Малчдын өнөөгийн чадамж, чадавх, орчны нөхцөл, хөгжил, экологийн тэнцвэрт байдлын алдагдал, бэлчээрийн газрын төлөв байдал, ашиглалтаас үүдэлтэй зөрчил, маргаан, малын гаралтай түүхий эдийн үнэгүйдэл зэрэг нь улс орны нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн хүрээнд анхаарал татсан тулгамдсан асуудлууд болж байна.

Нүүдлийн мал аж ахуйн онцлогоо хадгалж үлдэх, мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг дэлхийн ба улс орны нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн өөрчлөлт болон байгаль экологи, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицож эрхлэх орчин, нөхцөлийг бүрдүүлэхийг хөгжлийн шаардлага бий болгож байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна.” гэж заасан ч амьдрал дээр малчдын хувьд зарим эрх ашиг нь ихээхэн хөндөгдөх, эрх нь зөрчигдөх, төр иргэнийхээ өмнө үүргээ бүрэн биелүүлэхгүй, орхигдуулах асуудал байсаар байна.

Байгалийн бэлчээрт суурилсан уламжлалт аж ахуйг тогтвортой эрхлэх, хөгжүүлэх үндэс суурь нь малчид бөгөөд тэдгээр нь өрсөлдөх чадавхтай байж, мал сүргээ идээшлүүлэх газар нутгаа зохистой ашиглах, хамгаалах, хариуцлагатай эзэн байх эрх, үүргээ хэрэгжүүлэх нь чухал боловч малчид эдэлбэр газартай холбогдсон “ашиглах, удирдан зохицуулах” эрхээ эдэлж чадахгүй байна.

Малчин өрх үе дамжин мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхэлж ирэхдээ ашиглаж ирсэн өвөлжөө, хаваржаа, ус, мараа, хужир бүхий зуслан, намаржааны бэлчээр, өвс, хадлан бэлтгэдэг газрыг нутгийг нь нэг өглөө босоход уул уурхайн хайгуул, олборлолтын эсхүл бусад зориулалтаар ашиглуулахаар шийдвэрлэхсэн байдаг нь малчдын эрх ашгийг шууд хөндөж, мэдээлэл авах, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, төрийн үйл хэрэгт оролцох хүний эрхийг нь зөрчиж байна. Зарим бүс нутагт уул

¹ Үндэсний статистикийн хорооны 2021 оны эмхэтгэл.

² Үндэсний статистикийн хорооны 2021 оны эмхэтгэл.

³ Малыг генетик нөөцийн үндэсний тайлан ХХААХҮЯ, 2021 он

уурхайн бүтээгдэхүүн тээвэрлэсэн тээврийн хэрэгслийн замбараагүй урсгал, замын тасралтгүй тоосжилт, тэсэлгээнээс үүдэлтэй бэлчээрийн газрын хөрс, шим, хүн, малын эрүүл мэндэд сөрөг нөлөөлөл, үр дагавар учруулж байгаа нь нутгийн уугуул иргэд, малчдын эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг зөрчиж байна. Мөн зайлшгүй шаардлагын улмаас оторлож байгаа малчдыг нутагтаа оруулахгүй байх, нутгаасаа хөөх, орон нутгийн эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан нь торгууль тавих, өндөр хэмжээгээр төлбөр авах, хөрөнгийн байдлаар нь тэгш бус хандах, төрийн үйлчилгээ үзүүлэхгүй байх зэргээр ялгаварлан гадуурхаж, хүний эрхийг нь зөрчих, “экологийн дүрвэгсэд”-ийн үзэгдэл нийгэмд түгээмэл болоод байна. Мал сүргээ жилийн дөрвөн улирлын туршид идээшлүүлэн бэлчээрлүүлэх, сэлгээн амраах, оторлон нүүдэллэх газар нутгийн хүрэлцээ нь өдрөөс өдөрт хумигдаж, уур амьсгал, байгаль экологийн өөрчлөлт, усны хомсдолын нөлөөлөлд өртсөн малчид, мал бүхий иргэдийн хооронд хагарал үүсч маргалдах, зодолдох, улмаар бие биеийнхээ амь насанд хүрэх асуудал нийгэмд үүсэх болжээ. Түүнчлэн тариалангийн бүс нутагт бэлчээрийн мал аж ахуй эрхэлж буй уугуул болон суугуул малчдыг тухайн бүс нутгаас хаа нэг тийшээ мал, хашаа хороогоо аваад нүүх эсхүл малаа зараад эрчимжсэн аж ахуй эрхлэх, малын тоо толгойн албан татварыг өндөр дүнгээр төлөх зэрэг шахалтыг төрийн байгууллагаас үзүүлж эхэлсэн нь малчдын сэтгэл санаа, эрх ашигт шууд хохирол учруулж, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 18 дахь хэсэгт “улсынхаа нутаг дэвсгэрт түр буюу байнга оршин суух газраа сонгох...”, мөн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “...ажил мэргэжлээ сонгох...” гэсэн эрхийг нь зөрчиж байна.

Ийнхүү нүүх, суух бэлчээр нутгийн хүрэлцээгүйн улмаас малчид жилийн 4 улирлын туршид нэг газраа суурьшиж, суурин амьдралын хэв шинж рүү шилжих нь аажмаар нүүдлийн соёл иргэншлийн олон мянган жилийн түүх, ахуй, өв, уламжлалт мэдлэг, ондоошлогоо монголчууд алдаж, малын гаралтай органик бүтээгдэхүүн экспортлох боломжоо өөрсдийн гараар устгах эрсдэл өндөр байна.

Мал аж ахуйн үйлдвэрлэл дээр ажиллагсад нь жилийн 4 улирлын туршид амралтгүйгээр ажилладаг атлаа хөдөлмөрийн үнэлгээгүй, үйлдвэрлэлдээ хөрөнгө оруулалт хийх эрх зүйн баталгаа хангалтгүй, зонхилох хэсэг нь дэд бүтэц, нийгэм соёлын хөгжил, үйлчилгээ муутай алслагдсан бүс нутгийн хүнд нөхцөлд амьдарч байна. Түүнчлэн 15-24 насны залуу малчдын хүйсийн харьцаанд ихээхэн зөрүү үүсч, эрэгтэй 67.7 хувь, эмэгтэй 32.3 хувийг бүрдүүлэх болсон нь хүн амын бодлогын түвшинд төрөөс анхаарвал зохих асуудал болж байна. Залуу малчдын дундах хүйсийн харьцааны зөрүү нь малчдын дундах гэрлэлт буурах, оройтох, төрөлт буурах, бэлгийн зүй бус харилцаа олшрох, гэрлэлт дагасан шилжилт хөдөлгөөн эрчимжих, цаашлаад малчдын залгамж чанарт сөрөг нөлөө үзүүлэх эрсдэлийг дагуулж байна. хүн амын хот суурин дахь бөөгнөрөл, залуучуудын “хэт хотжих” чиг хандлагатай уялдан мал аж ахуйн салбарт ажиллах хүн хүчний сонирхлыг бий болгох, тэдгээрийн нийгмийн баталгааг хангах, мэргэжил, ур чадварыг нь дээшлүүлэн хөгжүүлэх, хөдөлмөрийн үнэлгээ бий болгох, мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа эрхлэлт, хөрөнгө оруулалтыг хөхиүлэн дэмжих, хөгжүүлэхэд төрийн оролцоог тодорхой болгож хуульчилж өгөх шаардлага байна.

Газар зүйн байршлын онцлогтой уялдаад манай улс уур амьсгалын өөрчлөлтөд дэлхийн дунджаас 3 дахин их хэмжээгээр өртөж, мөн хүний хүчин зүйлсийн сөрөг нөлөөллөөр хөрсний доройтол, цөлжилт, бэлчээрийн талхагдал,

хомсдол өдрөөс өдөрт тэлж, ургамлын бүтэц, бүрэлдэхүүнд өөрчлөлт орж, байгалийн унаган төлөв, экологийн тэнцвэрт байдал алдагдах эрсдэлд ороод байна. Тухайлбал, бэлчээрийн эдэлбэр газрын 57,0 хувь тодорхой хэмжээгээр доройтолд орж, 10,3 хувь нь байгалийн аясаар сэргэх боломжгүйгээр цөлжсөн⁴ байна. Нөгөө талаас бэлчээр, хадлангийн эдэлбэр газрын хэмжээ жилээс жилд буурч⁵ байхад түүний багтаамжийн зохист хэмжээ буюу малын тоо⁶ хонин толгойд шилжүүлснээр даруй 25 гаруй сая толгойгоор хэтэрчээ. Малын тоо өсөх нь малчдын амьжиргааг дээшлүүлэхэд хувь нэмэртэй ч байгалийн даацын чадамжийн хэтрэлт, байгаль, цаг уурын өөрчлөлт, ган зудын нөлөөллөөр малчид ихээхэн хохирол амсаж, улмаар амь зуулгаас салах үед суурин бараадаж, хотод төвлөрөл үүсгэх, ядуурал, ажилгүйдэл ихсэхэд шууд нөлөөлөл үзүүлдэг. Иймд малчдын дасан зохицох чадавхыг дээшлүүлэх, байгалийн эрсдэлт хүчин зүйлсийг даван туулах, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, малын тоог экологид ээлтэй байх түвшинд барих, бэлчээрийг доройтлоос хамгаалах, нөхөн сэргээх, нэгж малаас авах бүтээмжийг нэмэгдүүлэх зэрэг үйл ажиллагаа, нийгмийн харилцаанд төрийн оролцоо болон малчдын эрх, үүрэг, хариуцлагын механизмыг тодорхой болгох шаардлага ихээхэн байна.

Дэлхий нийтэд хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг эдийн засгийн бусад салбараас ялгагдах онцлогтой гэж үзэж, үйлдвэрлэлийн харилцааг нь хуульчлан баталгаажуулах, төрийн дэмжлэгийн тухайлсан бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх замаар хүн амын хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, хангамжийг тогтвортой байлгадаг. Ялангуяа хөгжсөн орнуудад хүнсний бүтээгдэхүүний зах зээлийн үнийн тогтворжуулалтыг хадгалах, зохицуулахын тулд мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг өөрийгөө зохицуулах чадвар султай, эрсдэлтэй бизнес гэж үзэж, фермерүүдэд байнгын дэмжлэг үзүүлж байна. Тухайлбал, АНУ-д дотоодын нийт бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн 1,0 хувь, Европын холбоонд 1,3 хувь, Японд 1,4 хувьтай тэнцэх санхүүжилтийн дэмжлэгийг улсын төсвөөс хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлд зарцуулж байна.

Манай улсын хувьд хүн амын гол нэрийн хүнс, үндэсний хөнгөн аж үйлдвэрийн түүхий эдийг бэлтгэн нийлүүлдэг стратегийн ач холбогдол бүхий салбар мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг тогтвортой явуулах, хөгжүүлэх, нөөцийг нь бүрэн ашиглах зориулалтаар уул уурхайн салбараас орж ирж буй хөрөнгө оруулалтаас тодорхой хувийг тогтмол зарцуулах шаардлагатай байна. Нүүдлийн мал аж ахуй нь байгалийн шууд нөлөөл дор явагддаг эрсдэлтэй салбар гэж үздэг учраас арилжааны банкны зээлийн хүү өндөр (21.5%-23.7%) зээл өгдөг. Гэвч мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг дэмжсэн тохиолдолд түүний эрсдэлийг бууруулах нөхцөл бүрдэх тул санхүүгийн үйлчилгээний тусгайлсан арга хэмжээг малчдад зориулан хэрэгжүүлэх нь зүйтэй байна. Ялангуяа Засгийн газрын тусгай сан болон Малын тоо толгойн албан татварыг төвлөрүүлэх сангаас малчдын тогтвортой үйлдвэрлэл, тэдгээрийн хөгжилд зориулж жил бүр олгох санхүүжилтийн хувь хэмжээг тогтоох нь нийгмийн тэгш, шударга, хүртээмжтэй байх эрхийг хангахаар байна.

Малчдын нөөц боломжийг нь нээж, тэгш эрх, нээлттэй өрсөлдөөнийг хөгжүүлэх, харилцан туршлага, мэдээллээ солилцох, үйл ажиллагааны үр өгөөж, чанарыг сайжруулах, нийгэм, эдийн засгийн харилцаанд малчны оролцоог нэмэгдүүлэхэд

⁴ Монгол Улсын бэлчээрийн төлөв байдлын үндэсний тайлан, 2021 он

⁵ Газрын нэгдмэл сангийн тайлан 2022 оны эмхэтгэл.

⁶ Үндэсний статистикийн хорооны 2022 оны эмхэтгэл.

чиглэсэн тогтолцоог бүрдүүлэхэд эрх зүйн орчны дэмжлэг чухал байна. Цаашид мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг тогтвортой эрхлэх, нүүдлийн соёл иргэншлийн уламжлалт өв соёл, байгаль, экологийн тэнцвэрт байдлыг хадгалж, хойч үедээ үлдээх боломжийг улам бүр багасах тул төрөөс тухайлсан бодлого, зохицуулалтаар шийдвэрлэх шаардлага их байна.

Дээр дурдсан хууль зүйн болон практик шаардлага нь малчдын эрх зүйн байдлыг холбогдох хуулиудтай уялдуулж, бие даасан хуулиар нарийвчлан зохицуулах хэрэгцээ, шаардлага байгааг харуулж байна. Иймд Малчны тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлалын төслийг боловсруулсан болно.

Хоёр.Хуулийн төслийн ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Хуулийн төслийн зорилго нь уламжлал, өв соёлыг хамгаалж, мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг тогтвортой эрхлэх малчны эрх зүйн үндсийг тодорхойлох, малчны хөгжил, бүтээмж, хариуцлагатай байдал, хамтын санаачилга, өрсөлдөх чадвар, хөрөнгө оруулалтыг дэмжин хөгжүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад чиглэгдэнэ.

Хуулийн төсөл нь 6 бүлэг бүхий бүтэцтэй байх ба тус хуулиар зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээг дараах байдлаар тодорхойлж байна.Үүнд:

Хуулийн төслийн **“Нэгдүгээр бүлэг.Нийтлэг үндэслэл”**-д хуулийн зорилт, үйлчлэх хүрээ, холбогдох нэр томъёоны тодорхойлолтыг тусгана.

Хуулийн төслийн **“Хоёрдугаар бүлэг.Мал аж ахуйн талаар төрөөс баримтлах бодлого”**-д мал аж ахуй, малчны талаар төрөөс баримтлах зарчим, чиглэлийг тодорхойлж, малчны уламжлал, өв соёл, ёс заншлыг өвлүүлэн хамгаалах, таниулах, малчны өрсөлдөх чадварыг дэмжих, газар эдэлбэрийн эрхийг баталгаажуулах, хариуцлага хүлээлгэх харилцааг тодорхой болгоно. Мөн малчны тогтвортой үйлдвэрлэл эрхлэх нөхцөлийг сайжруулах, малчны оролцоотой байгалийн нөөцийн сэргэх чадавхыг бэхжүүлэх, уур амьсгалын өөрчлөлт, эрсдэлийн нөлөөллийг бууруулахтай холбоотой харилцааг нарийвчлан тогтоох, зохицуулахаар тусгана.

Хуулийн төслийн **“Гуравдугаар бүлэг.Малчны хөгжил”**-д малчны эрхэмлэх үнэт зүйлийг тогтоох, мэдлэгийг дээшлүүлэх хангах тогтолцоо, зарчмыг тодорхойлж, малчны хөгжлийн хөтөлбөр, төсөл хэрэгжүүлэх, малчны үйл ажиллагаанд цахим шилжилтийг нэвтрүүлэх, малчны цахим хөтөч мэдээллийн сан бүрдүүлэх, энэ чиглэлийн үйлчилгээг үзүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахаар тусгана.

Хуулийн төслийн **“Дөрөвдүгээр бүлэг. Малчны бүтээмж, хариуцлагатай байдал”**-д малчны үйлдвэрлэлийн цар хүрээ, чадавх, хөдөлмөрийн бүтээмжийн болон малчны мэргэшлийн үнэлэмжийн ангиллыг тогтоох, баталгаажуулах харилцааг зохицуулахаар заана. Түүнчлэн мал аж ахуйн үйлдвэрлэл эрхлэхдээ байгальд ээлтэй байх зохистой дадлын шаардлага, шалгуурыг хангахтай холбоотой хариуцлагатай байдлыг нь үнэлж, баталгаажуулах, малчны өрсөлдөх чадвар, нийгэм, эдийн засагт оруулах хувь нэмрийг бэхжүүлэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулахаар заана.

Хуулийн төслийн **“Тавдугаар бүлэг.Малчны хамтын санаачилга, хоршил, хөрөнгө оруулалтыг идэвхжүүлэх, дэмжлэг үзүүлэх”**-д малчны хамтын санаачилга, хоршил, кластерын үйл ажиллагааны хэлбэр, малчны өөрөө удирдах байгууллагын тогтолцоог тодорхой болгож, малчинд үзүүлэх санхүүгийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээгээр дамжуулан малчны хөрөнгө оруулалтыг идэвхжүүлэх, эдийн засгийн чадамжийг сайжруулах, малчны нийгмийн баталгааг сайжруулах, малчны гэр бүл ая тухтай амьдрах, ажиллах, хүүхэд нь сурах таатай нөхцөлийг бүрдүүлэхтэй холбоотой харилцааг хуульчилна. Мөн алслагдсан бүс нутгийн болон хариуцлагатай нүүдэлчин баталгаажуулалтыг авсан малчны амьжиргааны түвшинтэй уялдуулан төрөөс үзүүлэх хөнгөлөлт, дэмжлэг тодорхой байхаар тусгана.

Хуулийн төслийн **“Зургаадугаар бүлэг.Бусад зүйл”**-д хуулийг хэрэгжүүлэх санхүүжилтийн эх үүсвэр, хуулийн хэрэгжилтэд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх, хууль тогтоомж зөрчигчид хүлээлгэх хариуцлагыг зохицуулахтай холбогдсон харилцааг тусгана. Мөн хууль хүчин төгөлдөр болох хугацааг заана.

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсч болох нийгэм, эдийн засаг, хууль зүйн үр дагавар

Энэ хуулийн төсөл нь бусад холбогдох хууль тогтоомж, салбарын бодлоготой уялдаж байгаа тул сөрөг үр дагавар авчрахгүй гэж үзэж байна.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар нийгэм, эдийн засаг, эрх зүйн хүрээнд дараах эерэг үр дүн гарна. Үүнд:

- Малчдын эрх зүйн байдлыг тодорхой болгож, нийгмийн өмнө хүлээх эрх, үүргийг тогтоож, үйлдвэрлэгч-менежер, хариуцлагатай байх, хөгжих боломжийг нээнэ.
- Монгол орны бэлчээрийн мал аж ахуй эрхлэх өвөрмөц онцлог, бэлчээр ашиглаж ирсэн уламжлал, зан заншлыг хадгалах, хамгаалахад чиглэгдсэн эрх зүйн зохицуулалтын орчин бүрдэнэ.
- Мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг эрсдэл даах чадавхтай, үр ашигтай, тогтвортой хөгжилтэй салбар болгон хөгжүүлэх үзэл баримтлалыг хангана.
- Хариуцан ашиглах эзэн эрхийг малчдад олгох нөхцөлийг бүрдүүлснээр бэлчээрийн газрыг зүй зохистой ашиглах, хамгаалах, нөхөн сэргээх, хяналт тавих үйл ажиллагааны хариуцагч эзэн тодорхой болно.
- Сайн дурын үндсэн дээр эвлэлдэн нэгдэж, хууль ёсны ашиг сонирхлоо хамгаалах малчдын зохион байгуулалтын тогтолцоо бүрдэнэ.
- Малчдын дунд уур амьсгалын өөрчлөлт, ган, зудын сөрөг нөлөөллөөс сэргийлэх менежментийг тодорхой болгосноор мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийн эрсдэлийг бууруулна.
- Малчдын залгамж халааг бэлтгэх, малчдад насан туршийн боловсрол олгох, мэдлэгжүүлэх, цахим системийг нэвтрүүлэх тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- Малыг эдийн засгийн эргэлтэд тогтмол оруулах, ашиг шим, чанар, бүтээмжийг сайжруулахад чиглэсэн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх сонирхлыг бий болгоно.

- Малчдыг дэмжих үйл ажиллагааны зарчим, цар хүрээ, дэмжлэгийн хэлбэр, төрийн оролцоо, хязгаарыг тодорхой болно.
- Малчин өрхийн үйлдвэрлэл, борлуулалтыг дэмжих, чанар-үнэ-урамшуулах тогтолцоог хөгжүүлж, эргэлтийг эрчимжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлснээр тэдгээрийн өрхийн орлого, эдийн засгийн чадавхыг нэмэгдүүлнэ.
- Хөдөөд суурьшиж, уламжлалт бэлчээрийн мал аж ахуй эрхлэх малчныг урт хугацааны хөнгөлөлттэй зээлийн бодлогоор дэмжсэнээр хотоос хөдөө рүү шилжих урсгалыг нээж, нийслэлийн хэт төвлөрөл, замын ачаалал, агаарын бохирдлын ачаалал, сөрөг нөлөөг бууруулна.
- Хариуцлагатай малчдыг хөнгөлөлттэй зээлийн болон татварын бодлогоор дэмжсэнээр малчдын хөдөлмөрийн үнэлэмжийг дээшлүүлж, чадавхжих сонирхлыг нэмэгдүүлнэ.
- Малчдын хөдөөд ая тухтай ажиллаж, амьдрах орчныг сайжруулснаар хөдөөгийн хөгжилд ахиц гарч, малчинд хүргэх нийгмийн үйлчилгээний тогтвортой байдал, эрх тэгш байх эрх хангагдана.

Дөрөв. Хууль батлах, хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан шинээр боловсруулах, нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хууль тогтоомжийн талаар

Хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Иргэний хууль, Хөдөлмөрийн тухай хууль, Газрын тухай хууль болон бусад хууль тогтоомжид нийцүүлэн боловсруулах ба хуулийн төсөлтэй холбогдуулан Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай, Малын генетик нөөцийн тухай, Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай, Нийгмийн даатгалын ерөнхий хууль, Малын тоо толгойн албан татварын тухай, Зөрчлийн тухай, Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд тус тус нэмэлт, өөрчлөлт оруулна. Түүнчлэн хуулийн төсөлд улсын тэргүүний малчин шалгаруулах, малчинд мэргэшлийн зэрэг олгох, хариуцлагатай малчдын бүлэг, хоршоо, багийг шалгаруулах харилцааг журмаар зохицуулахаар заана.

-----oOo-----